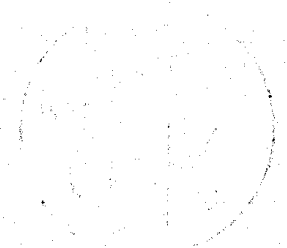

1000

1000

1000

1000

SAYI: 540 • ARALIK 1996

TERİM TÜRETMEYE ELVERİŞLİ BİR EK: *-an/-en*

YARD. DOÇ. DR. MEHMET KARA

I. Giriş

Türkçe, sondan eklemeli bir dildir. Bu özellik, kelime türetmede büyük kolaylıklar sağlar.

Türetme işini yapan ekler, yapım ekleridir. Bunlar, kelime kök veya gövdelerine gelerek görev ve anlam değişikliği meydana getirirler. Zaten bu değişiklik meydana gelmemiş olsaydı, yeni bir kelime yapmaktan söz edilemezdi.

Çoğunlukla sıfat-fiiller türeten sıfat-fiil ekleri de bazen kalıcı isimler türetmektedirler. Sıfat-fiil ekleriyle yapılan kalıcı isimlerden bir kısmının terim olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Biz, bu makalede, sıfat-fiil eklerinden yalnızca *-an/-en*'in terim türetme imkânlarını geniş bir taramaya dayanarak ortaya koymaya çalışacağız. *-an/-en*'de devamlılık ifadesi vardır ve türettiği kalıcı isimler, bir varlığın devamlı olarak sahip olduğu özelliği belirtirler. Örnek olarak "böcekkapan", böcekleri kaparak beslenen bir bitkinin adıdır ve bu bitkide böcek kapma özelliği süreklidir. Yani onun belirleyici özelliği durumuna gelmiştir. Bu ekin fonksiyonları üzerinde aşağıda genişçe duracağız ve kalıcı isimlerden örnekler vereceğiz. Çünkü bununla yapılan ve kalıcı olmayan isimler, terim yapmaya elverişli değildir. *-an/-en*'le yapılmış sıfatların kalıcı isim hâline gelip gelmediğini anlamak için bunlara *-ma/-me* olumsuzluk eki getiririz. Örnek olarak "kargabüken" bir botanik terimidir ve kalıcı isimdir. Çünkü bunun "kargabükme" şekli bulunmamaktadır.

Ekin fonksiyonlarına geçmeden önce, bu ekle terim yapılan ve yapılmaya uygun olan kelimelerin yazılışı üzerinde durmak istiyoruz. Daha önce terim olarak kullanılan birleşik kelimelerin hepsi *Türkçe Sözlük*'te bitişik ya-

zılmıştır. Halk ağzından tespit ettiğimiz terim olmaya elverişli 45 örneğin 40'ı birleşik kelimedir ve bunların 8'i ayrı, 32'si bitişik yazılmıştır. Çeşitli imlâ kılavuzlarına ve terim kitaplarına baktığımızda, herkesin kendine göre yazdığını, bu konuda istikrarın bulunmadığını gördük. İmlâ birliğini sağlamak en başta uygulanması gereken bir husustur.

Bu yazının sonuna konuyla ilgili kelimelerin dizini çıkarılmıştır. Dizinde halk ağzından alınan kelimelerin karşısına "hık." kısaltması, farklı nesnelere karşıl原因an benzer kelimelerin karşısına da başka belirleyiciler konulmuştur. Örnek olarak "çarpan" kelimesi iki defa geçmiştir. Bunlardan biri matematik terimidir ve önüne parantez içerisinde "mat." kısaltması yazılmıştır. Diğerisi ise halk ağzından alınmış bir örnektir ve önüne "hık." kısaltması yazılmıştır. Ayrıca benzer kelimelere sıra numarası verilmiş, bununla kelimelerdeki farkın kavranması amaçlanmıştır.

II. -an/-en Ekinin Fonksiyonları:

Sağlıklı terim çalışması yapabilmek için önce eklerin fonksiyonlarını belirlemek gerekir. Ayrıca hangi konuda terim yapılacaksa, buna uygun olan denenmiş eklerin kullanılmasında fayda vardır.

Sıfat-fiil eki -an/-en, dilimizde işlek olan eklerden biridir. Fiillerden sıfat ve isimler türetir. Daha önceki devirlerde -gan/-gen şeklindeyken Batı Türkçesinde ekin başında bulunan kalın ve ince "g" sesleri düşmüştür. Söz konusu ek, hem tek hem de çok heceli kelimelere getirilebilmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, türettiği isimlerin bazısı kalıcıdır. Tahsin Banguoğlu, bu ekin -ıcı/-ici ekiyle hemen hemen aynı anlama gelen isimler türettiğini ifade eder ve "dinleyen-dinleyici" gibi örnekler verir. Ancak bu fikir, bütün kelimeler için doğru değildir. "gören" ve "görücü" kelimelerini buna örnek olarak verebiliriz. Bu iki kelime anlam bakımından birbirinden çok farklıdır. Banguoğlu'nun, ekin "bazı birleşikler" yaptığını belirttiği yerde ise, "göç kaçıran", "ahmak ıslatan" gibi örnekler bulunmaktadır.¹ Muharrem Ergin, bu ekin geniş zaman ifade ettiğini ve eskiden beri "en geniş ölçüde kullanılan bir partisip eki" olduğunu kaydetmiştir.²

Hamza Zülfikar, ekin görevlerini daha belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. Ona göre bu ekin üç görevi vardır:³

1 Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 2. basılış, TDK, Ankara 1986, s. 234-235.

2 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 5. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980, s. 334-335.

3 Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK, Ankara 1991, s. 58.

«1- Kelimeye 'işi yapan nesne veya kimse' kavramları katar: *bölen, tamlayan, kesişen, çarpan, ağaçkakan, cankurtaran.*

2- Kelimeye 'bir işle görevli' kavramı katar: *bakan, düzenleyen, yaradan, çeviren, gönderen.*

3- Kelimeye, fiilin bildirdiği anlamın 'sonucu, ortaya çıkış durumu' kavramını katar: *düzen, bilinen, çarpılan, kalan, tamlayan, çağlayan, benzeşen, anlaşılan.»*

Fonksiyonunu kısaca belirtmeye çalıştığımız bu ekin terim yapmaya elverişli olup olmadığını mevcut örnekleri de sıralayarak inceleyelim.

III. -an/-en, Terim Yapmaya Elverişli Bir Ek midir?

-an/-en'in terim yapmaya elverişli olup olmadığını anlamak için, bu ekle yapılmış terimlere ve halk ağzında bulunan terim yapmaya elverişli örneklerle bir göz atmak gerekir.

Söz konusu ekle yapılmış terimler şunlardır:

1. Botanik Terimleri: *böcekkapan* (örnek bitkisi drosera olan ve bazı organları böcek yakalamaya, sindirmeye elverişli olan bitkilerin ortak adı); *çakalboğan* (kırlarda rastlanan bir bitki); *domalan* (asklı mantarlardan, toprak içinde yumru biçiminde yetişen, yenilebilen bir bitki, yer mantarı, keme; Tuber melanosporum); *gelinboğan* (bir ahlat türü); *itboğan* (kaplanboğan); *kankurutan* (adam otu); *kaplanboğan* (boğan otunun bir türü, itboğan; Aconitum napellus); *kardelen* (nergisgillerden, baharda çok erken çiçek açan soğanlı bir bitki; Galanthus nivalis); *kargabüken* (bitişik taç yapraklı iki çeneklilerden, yaprakları karşılıklı, çiçekleri talkım durumunda olan, meyvesi zehirli bir ağaç; Strychnos nux-vomica); *kayışkıran* (baklagillerden, kökleri toprağa derince girerek, tarlalar sürülürken sabanı tutan, çiçekleri kırmızı bir bitki; Onosis spinosa); *kurtboğan* (çok yıllık otsu bir bitki, boğan otunun bir türü; Aconitum napellus); *sinekkapan* (Droseragillerden, Kuzey Karolina bataklıklarında yetişen, yapraklarına konan sinekleri, böcekleri sıkıp emen bir bitki; Dionaea muscicapa).

Bu terimlerden *kardelen*, *kaplanboğan* ve *kargabüken* halk ağzında da bulunmaktadır. Bunlar, halk ağzından alınarak terimleştirilmiş olmalıdır.

2. Zooloji Terimleri: *ağaçdelen* (yuva yapmak için ağaçları oyan böcek); *ağaçkakan* (serçeğillerden, ağaç kurtları ile geçinen bir kuş; Picus); *ağaçkesen*, (Zar kanatlılardan, kara renkli bir böcek. Kurtçukları en çok gül fidanları üzerinde yaşayarak yapraklara zarar verir; Hylotoma); *bağkesen* (makaslı böcek);

baldırsokan (çift kanatlıların sinekgiller familyasından, kara sineğe çok benzeyen, kan emen, hastalık bulaştıran, hayvan sağlığı yönünden zararlı bir sinek türü; *Stomaxys calcitrans*); *çobanaldatan* (çobanaldatangillerden, kanatları sivri, kuyruğu uzun bir kuş türü, keçisağan, dağ kırlangıcı; *Caprimulgus europaeus*); *dalkıran* (kabuk böcekleri familyasından, fındık ağaçlarında yaşayan kın kanatlı böcek; *Anisandrus dispar*); *dalkurutan* (kabuk altındaki odun katında oyuklar açarak dişbudak sürgünlerini ve zeytin dallarını kurutan kın kanatlı böcek; *Hylesinus oleiperda*); *karıncayiyen* (karıncayiyengillerden, Avusturalya'da yaşayan, karıncayla beslenen bir memeli türü; *Echidna aculeata*); *keçisağan* (çobanaldatan, dağ kırlangıcı); *kulağakaçan* (düz kanatlılardan, karında çatal biçiminde iki uzantı bulunan, meyve ve sebzelere zarar veren otçul bir böcek; *Forficula auricularia*); *kumkazan* (kemirgenlerden, Afrika'nın güneyinde yaşayan bir memeli türü; *Bathyergus maritimus*); *kuyrukkakan* (kara tavukgillerden, böcek ve meyve ile beslenen küçük, ötücü bir kuş; *Saxicola*); *kuyruksallayan* (kuyruksallayangillerden, kanatları ve vücudunun üst bölümü kül rengi, alt bölümü değişik sarı olan, uzun kuyruklu, küçük, ötücü kuş, yont kuşu; *Motacilla*); *sinekkapan* (böcekleri, özellikle sinekleri yakalayarak beslenen küçük ötücü kuşlara verilen ad); *taşemen* (taşemengillerden, suda yaşayan, çok ilkel yapılı omurgalı hayvan; *Petromyzon*).

3. Matematik Terimleri: *bilinen* (değeri belli olan nicelik, bilindik, malûm); *bilinmeyen* (değeri belli olmayan, bilinmeyen, bilinmedik, meçhul); *bölen* (bir bölme işleminde bölünen sayının kaç eşit parçaya ayrıldığını gösteren sayı); *bölünen* (bölme işlemine uğratılan sayı; bölümlere ayrılması gereken miktar veya sayı); *çarpan* (bir çarpmada çarpılan sayı veya cebirsel anlatımlardan her biri); *çarpılan* (bir çarpma işleminde tekrarlanan sayı); *kalan* (bir çıkarmanın sonucu; bölme işleminde bölünenden artan sayı).

4. Gramer Terimleri: *belirten* (tamlayan); *belirtilen* (tamlanan); *benzeşen* (ünlü veya ünsüz benzeşmelerinde etki altında kalan ünsüz veya ünlü).

5. Tıp Terimleri: *ağrıkesen* (ağrı duyusunu ortadan kaldıran ilaç vb.; analjezik); *saçkıran* (bir mantarın oluşturduğu, kılları döken bir deri hastalığı, kılkıran).

6. Sosyoloji Terimi: *düzen* (bir devletin belli başlı ilkeleri bakımından yönetimde tuttuğu yol, yönetim biçimi, rejim).

7. Anatomi Terimi: *kaldıran* (bazı organları yukarıya doğru kıvıldatan kaslara verilen ad).

8. Coğrafya Terimi: *kıran* (birbirine paralel olarak uzanan iki akarsu arasında kalmış dağ sırtı).

Buna göre *-an/-en* ekiyle türetilen terimin cinsi, sayısı ve yüzdesi aşağıdadır:

Terimin Türü	Sayısı	Yüzdesi
Zooloji	16	% 37.20
Botanik	12	% 27.90
Matematik	7	% 16.27
Grammer	3	% 6.97
Tıp	2	% 4.65
Sosyoloji	1	% 2.32
Anatomi	1	% 2.32
Coğrafya	1	% 2.32
TOPLAM	43	% 100

Terim olarak kullanılan kelimelerden yola çıkarak ortaya koyduğumuz bu istatistikten, *-an/-en* sıfat-fiil ekinin özellikle zooloji ve botanik terimi için elverişli bir ek olduğunu söyleyebiliriz.

Yazı dilinde, bu ekle türetildiği hâlde terim olarak kullanılmayan kalıcı isimler de bulunmaktadır.⁴ Bunları şöyle sıralayabiliriz:

alaybozan (bir çeşit fitilli tüfek); *bakan*; *başbakan*; *boğazkesen* (bir boğazı savunmak için deniz kıyısında yapılan hisar); *buzkıran* (donmuş deniz, göl veya ırmaklarda ulaşımı öteki gemilere açmakta kullanılan, buzları kırarak yol açmak için yapılmış gemi); *cankurtaran* (ambülâns); *çeviren* (çeviri yapan kimse, çevirmen); *çöpçatan* (evlenmelerde aracılık eden kimse); *dalgakıran* (kıyı kuruluşlarını, tekneleri, dalgaların yıpratıcı etkisinden korumak veya gemilerin yük alıp boşaltmasını sağlamak amacıyla liman ve iskele önlerine yapılan uzun set); *demirkapan* (mıknatıs); *dilbasan* (hekimlerin boğazı görebilmek için dili bastırdıkları araç; ecza karıştırmakta kullanılan yassı araç); *gökdelen* (yirmi, otuz veya daha çok katlı yapı); *işveren* (işçileri ücretle çalıştıran gerçek veya tüzel kişi, patron); *karabasan* (sıkıntılı ve korkulu düş, kâbus); *kargadelen* (kabuğunun çok gevrek olması dolayısıyla kolay kırılan bir tür badem); *kıran* (bir topluluğun ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden hastalık veya başka sebep); *palandöken* (taşlık yokuş); *uyaran* (bir uyarım, bir tepki yaratan herhangi bir güç, uyarı).

⁴ Önceden terim yapılmış örnekler ve yazı dilinde bulunan diğer kalıcı isimler, *Türkçe Sözlük'ten* (Türk Dil Kurumu 1988) alınmıştır.

IV. Halk Ağzında Bulunan ve Aynı Ekle Türetilen Terim Yapmaya Elverişli Örnekler:⁵

Yukarıda bazı örneklerin halk ağzından alınarak terimleştirildiğinden söz etmiştik. Aslında terim yapma yollarından biri de halk ağzından kelime aktarmaktır. Halk ağzı, dil için önemli bir hazinedir. Ancak yapılan bunca derlemelere rağmen kullanılacak örnekler taranmamış ve değerlendirilmemiştir.

Halk, iç içe yaşadığı bir varlığı isimlendirirken onun özelliklerini, sürekli olarak çevresine verdiği faydayı veya zararı uzun süre gözlemiş ve ondan sonra en uygun ismi vermiştir. Ayrıca bu tür isimlerin birçoğu Türkçe kök ve eklerle türetilmişlerdir. Bu bakımdan kuruluşları dilin yapısına uygundur. Halkta zengin bir dil şuuru vardır. Varlıklarla aralarında bulunan ilişkiler uzun bir zamana, geniş bir gözlem ve tecrübeye dayandığı için, terim türetirken bu kelimelerden mutlaka faydalanmak gerekir. Ancak bu tür kelimelerden faydalanabilmek için üzerinde durulan varlığa, bitkiye ve hayvana ilmi literatürde ne ad verildiğinin bilinmesi gerekir. Ayrıca terim olarak kullanılacak kelimelerin özellikleri ortaya konulmalı ve bunların geniş bir tanımı yapılmalıdır. Eğer bunlar birer bitki veya hayvan adıysa, daha derinlemesine incelemelerde bulunarak bunların ilmi adları, tür adları açıklanmalıdır.⁶ Bütün bunlar yapılırken dikkat edilmesi gereken bir başka husus vardır. Hangi ilim dalı için terim türetilcekse, o sahada yetişmiş uzmanlarla tecrübeli dilcilerin birlikte çalışması gerekir. Ancak bunlar yapıldıktan sonra uygun kelimeler terim olarak kullanılabilir.

Halk ağızlarında, -an/-en sıfat-fiil ekiyle yapılmış, terim olmaya elverişli birçok kelime bulunmaktadır:

1. Botanik Terimi Olarak Kullanılabilecekler: *acı kokan*⁷ (kekik otu; Afyon); *ayı boğan* (yenmesi zor, boğaz tıkayan bir çeşit armut; Bursa, Bolu); *çalıbasan* (iri ve sert taneli, uzun saplı ve kılçıklı bir cins buğday; Balıkesir, Kütahya, İstanbul, Kastamonu, Çorum, Tokat, Sivas, Yozgat, Kayseri, Ankara, Muğla); *çömelen* (kılçıksız bir çeşit fasulye; Ankara); *deveçökerten* (kurak ve sert topraklı yerlerde yetişen, sarı çiçekli ve çok dikenli yabancı bir ot; Amasya, Niğde); *el gurtaran* (incinen ele lapa hâlinde sarılan, yaprağı ıtır yaprağına ben-

5 Halk ağzına ait örnekler, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'nden (Türk Dil Kurumu 1963-1982) alınmıştır.

6 Zülfiyar, *a.g.e.*, s. 177.

7 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*'ndeki yazılışlarıyla verilmişlerdir.

zeyen bir çeşit bitki; Niğde); *el kurtaran* (kökü çövene benzeyen, eflâton çiçekli, lapa yapılarak çibanları olgunlaştırmakta kullanılan bir çeşit bitki; Niğde); *elyaran* (sulak yerlerde yetişen, dikenli ve zehirli ot; Isparta); *er-kurtaran* (hayvanların sancılarını geçirmekte kullanılan bir çiçek; Maraş); *ev-cikıran* (çok zehirli, beyaz renkli bir çeşit mantar; Denizli), *gardelen* (kardelen; Gümüşhane); *gazan delen* (beyaz çiçekleri olan sert dikenli bir ot; Elâzığ); *günebakan* (ayçiçeği; Balıkesir, Bursa, İstanbul, Erzincan, Ağrı, Maraş, Sivas, Kayseri, Adana, İçel, Muğla, Tekirdağ); *güneküsen* (gündüz açıp akşam büzülen bir sarmaşık; Niğde); *güpdüşen* (bir çeşit iri armut; Tokat, Niğde); *kapanboğan* (bir çeşit bitki; Konya); *karga büken* (zehirli bir ot; Amasya); *komsugezen* (evde küçük alanlarda yetişen ve her tarafa kol atarak uzayan bir süs bitkisi; Denizli); *koyun kıran* (ilâç yapmakta kullanılan bir çeşit bitki, sarı kantargon; Çanakkale, Konya); *köle doyuran* (iri ve yuvarlak taneli, koyu renkli bir çeşit üzüm; Kayseri, Niğde); *köygöçüren* (ekin arasında görülen ve ürüne zarar veren bir çeşit dikenli bitki; Burdur, Denizli, Sivas); *küpdüşen* (bir çeşit yaz armudu; Niğde); *küpdüşen* (kaz yumurtası büyüklüğünde bir çeşit tatlı kış armudu; Kırşehir, Tokat); *yerebakan* (küpeçiçeği gibi, baş aşağı çiçek açan bir çeşit kır çiçeği; Bursa); *yerebatan* (havuç; Bilecik, Sivas); *yeryaran* (bir çeşit mantar; Bolu, Çorum, Sinop, Amasya, Sivas, Antalya, Muğla); *yolagelen* (yemeği yapılan bir ot; Samsun); *yorgankaldıran* (yere yapışık olarak, yıldız biçiminde biten bir bitki; İçel).

2. Zooloji Terimi Olarak Kullanılabilecekler: *ağaç kabartan* (ağaç kabuklarını un hâline getiren bir kurt; Antalya); *bahtabakan* (bukalemun; İçel); *çarpan* (sırtı dikenli, büyükleri sarı, kırmızı ve küçükleri siyah renkte olan, çarptığında eli ayağı kanatan iskorpit cinsinden bir balık; Balıkesir, Çanakkale, İstanbul, Kastamonu, Samsun, Muğla); *elöpen* (kertenkele; Burdur, İzmir, Manisa, Balıkesir, İstanbul, Çorum, Tokat, Erzincan, Tunceli, Elâzığ, Malatya, Urfa, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Nevşehir, Karaman, Konya, Adana, Antalya); *güpdüşen* (yakarca denilen küçük sinek; Manisa, Konya, İçel); *gürpdüşen* (bir çeşit sivrisinek; Konya), *kaçkaçan* (saksagan; Artvin); *kulâkaçan* (ince, uzun kahverenkli bir böcek; Bolu); *küpdüşen* (bir çeşit ufak sinek; İçel); *küpdüşen* (tatarcık; Konya); *sütemen* (süt emme çağında hayvan yavrusu; Artvin, Ankara); *taştartan* (uzun bacaklarıyla küçük çakıl taşlarını kaldırabilen, uzun kanatlı bir böcek; Konya); *zindandelen* (iri palamut balığı; İstanbul).

3. Tıp Terimi Olarak Kullanılabilecekler: *batan* (zatürree ve zatülcenp hastalıklarında göğüste ve sırtta hissedilen ağrı; Eskişehir); *çekilen* (grip hastalığı; Maraş, Nevşehir); *gilyaran* (parmak ucunda meydana gelen bir çeşit yara; Niğde); *karabasan* (doğumdan hemen sonra gelen ateşli hastalık, havale; Ankara); *ordubozan* (varis hastalığı; İstanbul, Çankırı, Amasya, Trabzon, Rize, Erzincan, Hatay, Sivas, Kayseri, Niğde); *taşdöven* (ayakta olan yara; Bilecik).

4. Hukuk Terimi Olarak Kullanılabilecek Kelime: *arabulan* (hakem, uzlaştırıcı; Burdur, Denizli, Manisa, Balıkesir, Eskişehir, Ordu, Gümüşhane, Rize, Erzincan, Maraş, Sivas, Antalya).

5. Spor Terimi Olarak Kullanılabilecek Kelime: *başalan* (yarışta birinci gelen hayvan; Kars).

6. Sosyoloji Terimi Olarak Kullanılabilecek Kelime: *yıktıran* (kötü kadın; Muğla).

Halk ağızlarında, üzerinde durduğumuz eki almakla, terim yapılabilecek özelliğe sahip olan kelimelerin sayısı ve oranı aşağıdadır:

Yapılabilecek Terimin Türü	Sayısı	Yüzdesi
Botanik	25	% 56.81
Zooloji	10	% 22.72
Tıp	6	% 13.63
Hukuk	1	% 2.27
Sosyoloji	1	% 2.27
Spor	1	% 2.27
TOPLAM	44	% 100

Halk ağızlarında bulunan terim olabilecek kelimelerle yaptığımız istatistikten de, bu ekin özellikle botanik ve zooloji terimi yapmak için elverişli olduğu sonucunu çıkardık. Ancak ağızlarda botanik terimi yapılabilecek kelimelerin oranı zooloji terimi olabileceklerin oranından çok daha fazladır. Oysa terim olarak kullanılanlardan zooloji teriminin oranı, botanik teriminden fazlaydı.

Halk ağızlarından alınan örneklerde botanik ve zooloji teriminin fazla olması, aslında sosyolojik bir durumdur. Çünkü halk, tabiatta hayvanlar ve bitkilerle iç içe yaşamaktadır. Halkta soyut sistem düşüncesi olmadığından felsefe ve sosyolojiyle ilgili terimler yok denecek kadar azdır. Matematik ve dille ilgili alanlarda da durum böyledir.

Halk ağızlarında da *-an/-en* ekiyle yapılmış kalıcı isimler bulunmaktadır. Bu isimler, ağızların kelime hazinesi bakımından yazı diline göre çok daha zengin olduğunu göstermektedir:

1. Yağmur Çeşitleri: *çoban ıslatan* (gececek diye ümit edilen, yavaş yavaş yağın yağmur; Antalya); *çoban kurtaran* (birdenbire yağmaya başlayan yağmur; İçel); *kadıkacıran* (birkaç gün süren yağmur; Antalya); *karyiyen* (yerde kar varken yağın ve karları eriten yağmur; Edirne); *keçedelen* (ince ve sürekli yağın yağmur; İstanbul, Amasya, Tokat, Ordu, Sivas); *kökçe giren* (kışın lodos yeliyle ince ince yağın yağmur; Ankara).

2. Rüzgâr Çeşitleri: *dalkıran* (çok şiddetli esen rüzgâr; Burdur); *itsızlatan* (sabahları ince ince esen rüzgâr; Maraş, Sivas); *kıran* (dağlardan denizlere doğru esen yel; Muğla); *kurtçömelten* (gün doğudan esen soğuk yel, ayaz; Sivas, Kayseri); *oğlakkıran* (kuzeybatıdan esen yel, karayel; Yozgat, Kayseri); *purçaçan* (ağaçlar tomurcuktayken esen ve tomurcukların açılmasını kolaylaştıran yel; Maraş); *vurup öldüren* (büyük fırtına; Antalya); *yağdıran* (yağmur getiren lodos yeli; Afyon, İçel, Antalya); *yaprakdöken* (sonbaharda esen yel; Rize).

3. Dolu Çeşitleri: *otkabartan* (küçük taneli dolu; Kastamonu); *otıyaran* (dolanun büyüğü; Kütahya); *yazgetiren* (ufak taneli dolu; Niğde).

4. Diğerleri: *ağaran* (süt, yoğurt, ayran vb. ürünler; Amasya, Tokat, Muğla); *atılan* (şelâle; Elâzığ, Malatya, Sivas); *batan* (çoban köpeklerini, kurt ve başka köpeklerden korumak için boyunlarına takılan dikenli tasma; Kırklareli); *bolatan* (kendisine ait şeyleri büyüterek söyleyen; Balıkesir); *bozaran* (Haziran; Kayseri); *bozaran* (Ağustos, Kayseri); *çalıkoparan* (sağlam kumaş; İstanbul); *dağdagezen* (kurt; Ordu); *damagiren* (içgüveysi; Bayburt, Kars); *daş döven* (kuvvetli, iri yapılı insan; Bolu); *döven* (tokmak; Isparta); *eşek buyduran* (kış güneşi; Kütahya, Kayseri, Niğde, Konya, Adana); *garabasan* (karabasan, kâbus; Samsun); *güden* (çoban, sığırtmaç; Afyon, Denizli); *ısıran* (fırında ekmek, börek, çörek çevirmeye yarayan bir çeşit kürek;

Denizli, Kocaeli, İstanbul); *ilkçeken* (deve havutundaki ağaçların tarağını birbirine bağlayan ipler; İzmir); *ilkçeken* (çuvaldız; İzmir); *kabaran* (soda, karbonat; Antalya); *karakaçan* (sıpa, eşek yavrusu; Bursa); *karsoğudan* (sürahi; Denizli); *kayan* (akarsu, sel; İzmir, Sinop); *koparan* (genellikle yağmurun geldiği ve yağdığı yön; Çorum); *kozıkaldıran* (bol yağ, peynir ve az undan yapılan bir çeşit yemek adı; Trabzon); *köle doyuran* (pilâv; Konya); *köle döğen* (ev hanımı; Konya); *kurtboğan* (köpeklerin boynuna takılan dişli demir tasma; Balıkesir, Bursa, Tekirdağ); *kurtboğan* (güçlü, kuvvetli ve şişman adam; Elâzığ); *örten* (orman, çayır vb. geniş yerleri saran yangın; Konya); *partgeçen* (üstü iyice sertleşmemiş kar; Kastamonu); *sayılan* (vergi; Adana); *suuçan* (çağlayan, düden; Isparta, Kars, Sivas); *tezpişen* (bir çeşit hamur tatlısı; Tokat, Konya); *üzegelen* (seçkin; Van); *varangelen* (maden ocaklarında taşıma işlerinde kullanılan elektrikli, tel üstünde çalışan araç; Elâzığ, Adana); *virtgelen* (bir yere bağlı olarak gidip gelen aygıt; Hatay); *yançalan* (tahta kıyılarında kullanılan rende; Kütahya); *yanseven* (yaylada, birkaç süt kovanı asmaya yarayan, üç çattalı bir buçuk metre yükseklikte ağaç; Denizli); *yasaksavan* (kolay ve ucuz elde edilip armağan verilen şey; Afyon, Isparta, İzmir, Eskişehir, Kocaeli, Yozgat, Niğde, Konya); *yatan* (uz, eli yatkın; Isparta); *yayan* (sürü güden; Trabzon); *yelatan* (savruk, döküp saçan; Niğde); *yelyudan* (bir at hastalığı; Bolu); *yeralan* (ovada yükselen küçük tepe, höyük; Artvin).

V. Sonuç

Görüldüğü gibi, -an/-en ekiyle birçok botanik ve zooloji terimi yapılmıştır. Halk ağzındaki örnekleri de dikkate aldığımızda bu ekin terimlerin türetilmesinde önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak halk ağzından alınıp terim yapılabilecek örnekler önce taranmalı; daha sonra bunların etraflıca tanımını yapılmalı; ifade ettikleri varlık, bitki veya hayvanın özellikleri derinlemesine incelenmeli; eğer bunlar birer bitki veya hayvan ismiyse, ilmî adları ve tür adları açık bir şekilde ortaya konulmalıdır. Ayrıca bu çalışmaları, dilcilerle diğer bilim dallarının uzmanları birlikte yürütmelidir. Asıl verimli sonuç ondan sonra alınabilir.

DİZİN

A

acı kokan hlk.
ağaçdelen
ağaç kabartan hlk.
ağaçkakan
ağaçkesen
ağaran hlk.
ağrıkesen
alaybozan
arabulan hlk.
atılan hlk.
ayıboğan hlk.

B

bağkesen
bahtabakan hlk.
bakan
baldırsokan
başalan hlk.
başbakan
batan 1 hlk. (tıp)
batan 2 hlk.
belirten
belirtilen
benzeşen

bilinen
bilinmeyen
boğazkesen
bolatan hlk.
bozaran 1 hlk.
bozaran 2 hlk.
böcekkapan
bölen
bölünen
buzkıran

C

cankurtaran

Ç

çakalboğan
çalıbasan hlk.
çalıkoparan hlk.
çamdelen hlk.
çarpan 1 (mat.)
çarpan 2 hlk.
çarpılan
çekilen hlk.
çeviren
çobanaldatan

çoban ısılatan nık.
çoban kurutan hlk.
çömelen hlk.
çöpçatan

D

dağdagezen hlk.
dalgakıran
dalkıran 1 (zool.)
dalkıran 2 hlk.
dalkurutan
damagiren hlk.
daş döven hlk.
demirkapan
deveçökerten hlk.
dilbasan
domalan
döven hlk.
düzen

E

el gurtaran hlk.
el kurtaran hlk.
elöpen hlk.
elyaran hlk.

erkurtaran hlk.	K	komşugezen hlk.
eşek buyduran hlk.	kabaran hlk.	koparan hlk.
evcikıran hlk.	kaçkaçan hlk.	koyun kıran hlk.
G	kadıkacıran hlk.	kozıkaldıran hlk.
garabasan hlk.	kalan	kökçe giren hlk.
gardelen hlk.	kaldıran	köle doyuran 1 hlk.
gazan delen hlk.	kankurutan	(bot.)
gelinboğan	kaplanboğan 1 (bot.)	köle doyuran 2 hlk.
gilyaran hlk.	kaplanboğan 2 hlk.	köle döğen hlk.
gökdelen	karabasan 1	köygöçüren hlk.
güden hlk.	karabasan 2 hlk. (tıp)	kulağakaçan
günebakan hlk.	karakaçan hlk.	kulâkaçan hlk.
güneküsen hlk.	kardelen	kumkazan
güpdüşen 1 hlk. (bot.)	kargabüken 1 (bot.)	küpdüşen 1 hlk. (bot.)
güpdüşen 2 hlk. (zool.)	karga büken 2 hlk.	küpdüşen 2 hlk. (zool.)
gürpdüşen hlk.	kargadelen	kurtboğan 1 (bot.)
	karıncayiyen	kurtboğan 2 hlk.
I	karsoğudan hlk.	kurtboğan 3 hlk.
ısıran hlk.	karyiyen hlk.	kurtçömelten hlk.
	kayan hlk.	kuyrukkakan
İ	kayışkıran	kuyruksallayan
ilkçeken 1 hlk.	keçedelen hlk.	küpdüşen 1 hlk. (bot.)
ilkçeken 2 hlk.	keçisağan	küpdüşen 2 hlk. (zool.)
itboğan	kıran 1 (coğr.)	
itsızlatan hlk.	kıran 2	O
iş veren	kıran 3 hlk.	oğlakkıran hlk.

ordubozan hlk.		yançalan hlk.
otkabartan hlk.	T	yanseven hlk.
otyaran hlk.	taşdöven hlk.	yaprakdöken hlk.
Ö	taşemen	yasaksavan hlk.
örten hlk.	taştartan hlk.	yatan hlk.
	tezpişen hlk.	yayan hlk.
P		yazgetiren hlk.
palandöken		yelatan hlk.
partgeçen hlk.	U	yelyutan hlk.
purçaçan hlk.	uyaran	yeralan hlk.
	Ü	yerebakan hlk.
	üzegelen hlk.	yerebatan hlk.
S		yeryaran hlk.
saçkıran	V	yıktıran hlk.
sayılan hlk.	varangelen hlk.	yolagelen hlk.
sinekkapan 1 (bot.)	vırtgelen hlk.	yorgankaldıran hlk.
sinekkapan 2 (zool.)	vurup öldüren hlk.	Z
suuçan hlk.		zindan delen hlk
sütemen hlk.	Y	
	yağdıran hlk.	

Kısaltmalar

c.	: cilt
coğr.	: coğrafya
hlk.	: halk ağzında
mat.	: matematik
TDK.	: Türk Dil Kurumu
zool.	: zooloji